

ZNAČILNOSTI JEZIKOSLOVNEGA OPISA DOLOČNE IN NEDOLOČNE OBLIKE SLOVENSKEGA PRIDEVNIKA TER DOLOČNOSTI PRI NEKATERIH SLOVENSКИH JEZIKOSLOVCIH

V delih nekaterih slovenskih jezikoslovcev, zlasti v *Slovenski slovnici*, razumevanje lastnostnosti, snovnosti in vrstnosti pridevnika ni enoznačno obravnavano. Nejasnosti se pojavljajo na naslednjih področjih: 1. Interpretacija izsamostalniških pridevnikov tipa *gozden/-dni* in *sodoben/-bni* – naj se obravnavajo kot lastnostni ali naj se oblika *gozdni/sodobni* v stalnih besednih zvezah vrednoti kot vrstni pridevnik? Pregled domače in tuje znanstvene literature kaže, da je ustrežnejša slednja interpretacija. 2. Ali naj določno obliko pridevnikov v (priložnostnih) stalnih besednih zvezah (*sodobni turist*) dojemamo kot vrstni pridevnik ali raje kot vrstno rabo lastnostnega pridevnika? Vprašanje pušča članek odprto. 3. Ali je v *Slovenski slovnici* določnost kot pomensko-gramatikalno-besedilna kategorija v povezavi z (ne)določno obliko pridevnika predstavljena ustrezno? Članek pokaže, da je predstavljena zavajajoče. Razlog za prikaz neustrezno predstavljenih mest in iskanje rešitev je predvsem v potrebi po vzpostavitvi učinkovitega interpretativnega aparata, ki naj služi proučevanju razmerja med določno in nedoločno obliko pridevnika ter določnostjo, zlasti v kontekstih, kjer je izbira med eno in drugo obliko zahtevna. Avtorica se odloči, da bo namesto o lastnostnem, snovnem in vrstnem pridevniku govorila o lastnostni, snovni in vrstni rabi pridevnika.

Ključne besede: pridevnik, kakovostni, vrstni, določnost, slovenščina

Characteristics of the Linguistic Descriptions of the Slovene Definite and Indefinite Adjectival Forms and of Definiteness by Some Slovene Linguists

Some established Slovene linguists in their works, included the grammar of the Slovene language, *Slovenska slovnica*, do not seem to present an unambiguous distinction between relational adjectives on the one hand and qualitative and material adjectives on the other. Uncertainties arise in the following areas: 1. The interpretation of denominal adjectives like *gozden/-dni* and *sodoben/-bni*. Should we regard both forms (definite and indefinite) as a qualitative adjective or should we consider its definite

form a relational adjective when it appears as a part of a fixed phrase? A review of Slovene and foreign scientific literature shows that the later interpretation is more appropriate. 2. Should we consider the definite form of adjectives in (occasional) fixed phrases (*sodobni turist*) a relational adjective at all, or should we rather consider it a relational use of qualitative adjectives? The article leaves this question open. 3. Is definiteness as a semantic, grammatical and textual category presented appropriately in *Slovenska slovnica*, especially in connection with the definite and indefinite Slovene adjectival forms? The article shows that the presentation is misleading. The main purpose for debating the inappropriate passages in the linguistic descriptions of the abovementioned phenomena lays in the author's need to establish an efficient interpretative apparatus in order to study the relationship between the definite and indefinite adjectival form and definiteness, especially in those contexts where the choice of one or another form is difficult. The author thus decides to talk about the qualitative, material and relational use of adjectives, instead of qualitative, material and relational adjectives.

Keywords: qualitative and relational adjective, definiteness, Slovene

1 Uvod

S člankom želim opozoriti na problematične vidike v prikazu morfologije in delovanja (ne)določne oblike slovenskega pridevnika, kakršen je zlasti v *Slovenski slovnici* (v nadaljevanju SS) J. Toporišiča (2004). Pri tem vpletam druga dela domačih in tujih jezikoslovcev, med domačimi zlasti dela A. Vidovič-Muha. Menim, da bi bila opredelitev glede teh vidikov pomembna za temeljno referenčno delo s širokim krogom uporabnikov, kar SS nedvomno je. Prav tako je opredelitev glede teh vidikov pomembna za postavitev kriterijev za proučevanje razmerja med določno in nedoločno obliko pridevnika ter kategorijo besedilne (ne)določnosti v smislu zaznavanja njenih zunajjezikovnih prvin,¹ tj. prepoznavnosti in/oziroma vključenosti entitet,² ki so v nekem besedilu izražene s samostalniškimi sintagmami, ki tak pridevnik vsebujejo, še zlasti, ker se pri domačih avtorjih bolj ali manj sistematično omenjajo povezave s tovrstnim pojmovanjem določnosti, ki je sicer značilno tudi za romanske in germanške jezike (Vidovič Muha 1996: 115–130; Toporišič 1978: 301–302).

Ker je jasna razmejitev med lastnostnimi (in snovnimi) ter vrstnimi pridevniki bistvena za nadaljnje prepoznavanje morebitnih povezav med morfološkimi značilnostmi pridevnikov (oblika) in izražanjem besedilne določnosti, se v članku osredotočam zlasti na pridevnike, kjer za dani leksem obstajata tako določna kot nedoločna oblika (npr. *gozden/-dni* in *neodvisen/-sni*) – prav zaradi prisotnosti obeh oblik je pri teh pridevniki mogoče eksplicitno opazovati povezave z določnostjo in prav pri opredelitvi teh pridevnikov sem v strokovni literaturi naletela na največ zagat; pri pridevniki tipa *neodvisen/-sni* pa na največ oscilacije v rabi – sta v nekem kontekstu ustrezni obe obliki ali je ena primernejša od druge?

¹ O tem, da je določnost kot semantično-pragmatično kategorijo mogoče razpoznavati v vseh jezikih, piše npr. Trenkic (2004: 1401–1402) v svojem prispevku o določnosti v srbsčini, hrvaščini in bosansčini. Schlamberger Brezar (2004: 35) določnost v slovenščini predstavlja v okviru diskurza, saj »diskurzivna obravnava določnosti v grobem velja za vse jezike, razlika med njimi pa se kaže le v načinih izražanja. Vsak jezik ima določena sredstva za označevanje znanega, že omenjenega, dosegljivega v kontekstu, oziroma novega, neobstoječega /.../«

² Za podrobnejšo razlago značilnih potez besedilne določnosti, tj. prepoznavnosti in vključenosti, gl. poglavje 5.

(1) *V okviru sodne uprave /.../ ni dovoljeno posegati v neodvisni (neodvisen) položaj sodnika pri odločanju o zadevah, ki so /.../*³

Ko komentiram načine, na katere je pri J. Toporišču in A. Vidovič-Muha predstavljena določnost, se ne omejim le na samostalniške besedne zveze s pridevnikom (ali pridevniškim zaimkom) v vlogi levega prilastka, ampak tudi na besedne zveze, ki imajo zgolj samostalniško jedro.

Izhajam iz naslednjih vprašanj:

- a) Ali so izsamostalniški pridevniki tipa *gozden/-dni* lastnostni ali vrstni?
- b) Ali so vrstni pridevniki zgolj izsamostalniški oziroma izglagolski? Kajti potemtakem nemotivirani (tj. netvorjeni) pridevnik *stari* v sintagmi *stari oče* (gl. poglavje 2.3) ni vrstni pridevnik.
- c) Zaradi prisotnosti obeh oblik (gl. poglavje 2.3) ter mnogih oblikoslovnih in skladenjskih značilnosti, ki jih imajo tipični lastnostni pridevniki, kot je npr. *lep/-i* (gl. poglavje 2.2), lahko pridevnike tipa *neodvisen/-sni* prištevamo k lastnostnim. Toda ali lahko potem določno obliko tovrstnih pridevnikov v *priložnostnih stalnih besednih*⁴ *zvezah*, kakršna je tudi *neodvisni položaj sodnika* (zgled (1)), opredelimo kot vrstni pridevnik? Ali pa je v primeru (*priložnostnih*) *stalnih besednih zvez* ustrežnejše kot o vrstnem pridevniku, nastalem po konverziji⁵ iz lastnostnega (in snovnega), govoriti o vrstni rabi (snovnega oziroma) lastnostnega pridevnika?
- d) Ali je splošna predstavitev kategorije določnosti v SS ustrezna?
- e) Kako morfološka distinkcija med določno in nedoločno obliko pridevnika prispeva k označevanju besedilne (ne)določnosti?

V poglavju 2.1 je predstavljena členitev pridevnika na podvrste, v poglavju 2.2 pa so kot izhodišče za nadaljnjo razpravo o razlikovanju med vrstnostjo in lastnostnostjo nekaterih pridevnikov (gl. vprašanja a.–c.) podrobneje predstavljene značilnosti kakovostnega in vrstnega pridevnika. Poglavje 2.3 izhaja iz razvrstitve pridevnikov glede na možnost izražanja določnosti z različnimi morfemi, kakršno najdemo v SS, nato pa se osredotoči najprej na zagate, ki jih povzroča opredelitev pridevnikov tipa *gozden/-dni* (lastnostni ali vrstni ?), in dalje na težave, ki jih Slovincu povzroča raba pridevnikov tipa *neodvisen/-sni*, pri čemer je ključno vprašanje, ali lahko obliko *neodvisni* v primernih kontekstih prepoznamo za vrstni pridevnik. V poglavju 2.4 so prikazana napačna in pravilna razmerja med vrsto pridevnika glede na morfeme za izražanje določnosti in določnostjo kot besedilno kategorijo. Problematisirana je

³ Povezava: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1357/dolo%C4%8Dnost-in-nedolo%C4%8Dnost-ter-vrstni-in-kakovostni-pomen-pridevnikov-v-pravnih-besedilih>, dostop 25. 8. 2020.

⁴ Pomen izraza je podrobneje predstavljen v poglavju 2.3.

⁵ Izraz sem našla pri Toporišču (1978: 292): »Na podlagi razvrstitvene končnice -i /.../ se vidi, da se **kakovostni pridevniki lahko sprevržejo v vrstne** /op. M. P. P./.« V Jezikovni svetovalnici ZRC SAZU pa pravijo, da »gre prav tako za stalno besedno zvezo in **je prvotno lastnostni pridevnik prešel med vrstne** /op. M. P. P./ (*neodvisni položaj* – npr. *sodnikov, sodstva*)«, povezava: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1357/dolo%C4%8Dnost-in-nedolo%C4%8Dnost-ter-vrstni-in-kakovostni-pomen-pridevnikov-v-pravnih-besedilih>, dostop 25. 8. 2020.

tudi trditev, ki jo najdemo v SS, da naj bi bil samostalnik inherentno določen, nedoločnost pa naj bi posebej izražal z dodajanjem npr. zaimkov ali števnikov. V poglavju 3 sledita pregled opredeljevanja vrstnih pridevnikov v tuji literaturi in navedba razlogov, zaradi katerih so pridevniki tipa *gozden/-dni* ter določna oblika pridevnikov tipa *stari (stari oče)* in *neodvisni* (kot v zgledu (1)) lahko opredeljeni kot vrstni pridevniki. Ker pa argumenti za tovrstno opredelitev vseeno niso vselej popolnoma izčrpní, se v poglavju 4 izoblikuje sklep, po katerem dokončna opredelitev glede semantičnih, morfoloških in besedotvornih značilnosti pridevnika za opazovanje povezav med besedilno določenostjo in (ne)določno obliko pridevnika niti ni potrebna, pač pa zadošča že razlikovanje med lastnostno in vrstno rabo pridevnika – neglede na to, ali je *neodvisni* v zgledu (1) vrstni pridevnik ali ne, je ta njegova raba vrstna. V 5. poglavju je nakazanih nekaj povezav med (ne)določno obliko pridevnika, ki izhajajo iz opredelitve glede zgornjih vprašanj, in kategorijo besedilne določenosti, te pa so ilustrirane z zgledi iz slovenskih časopisnih člankov.

Osredotočam se na izbiro določne ali nedoločne oblike pridevnika v standardni pisni slovenščini, pri čemer me zanimajo tudi odstopanja, ki se v tem okolju zgodijo. Članek je predvsem teoretičen, pri čemer pa so predstavljena opažanja podprta z zgledi iz realne rabe (korpus Gigafida, slovenski časopisni in revijalni članki ter italijansko literarno besedilo in njegov slovenski prevod).⁶

2 Teoretični pregled morfologije in rabe (ne)določne oblike pridevnika v slovenščini

2.1 Distribucija (ne)določne oblike glede na vrsto pridevnika

Glede na vrsto deli Toporišič v SS (2004: 320) pridevnike na **lastnostne**, h katerim sodijo **kakovostni** (*mlad*) in **merni pridevniki** (*majhen*) ter **deležniki** (*hromeč*),⁷ **vrstne** (*obči, slovenski, lipov*) in **svojilne** (*očetov, materin, božji*), medtem ko količino zaznamujejo **števniki**. Vidovič-Muha (1996: 122) navaja še **snovne pridevnike** (*čokoladen, betonski*) ter **pridevnike iz krajevnih in časovnih prislovov** (*zgornji, današnji*).⁸ Svojilne in vrstne Toporišič (1978: 288) imenuje

⁶ Predstavljeni zgledi so del širšega nabora časopisnih in revijalnih člankov ter slovensko-italijanskega vzporednega korpusa literarnih, polliterarnih in humanistično-stvarnih besedil, ki je bil uporabljen pri pripravi doktorske disertacije o določenosti v slovenščini in v italijanščini (Premrl 2016: 58–61). Zaradi večje nazornosti je poleg slovenskega besedila v zgledih (10) in (11) dodano še italijansko vzporedno besedilo, vendar pa je določenostni status entitet, ki so izražene s počrnjenimi sintagmami, mogoče prepoznati že iz slovenskega dela, in sicer iz širšega sobesedila (*grozljivko, svetilko* – prva omemba, novost, nedoločnost) ali z ovrednotenjem skladienske vloge (*je tvoj prijatelj, ni njegov prijatelj* – s povedkovim določilom je pogosto izražena nova informacija o osebu in ta novost je lahko nedoločna (prim. Trenkic 2004: 1403–1404)).

⁷ Med pridevnike, ki so po nastanku deležniki, Toporišič (2004: 202, 403–405) prišteva: a. deležnike na -č (*mogóč*); b. deležnike stanja na -l (*gníl*), c. deležnik stanja na -n/-t (*zidan, nalit*).

⁸ Te pridevnike Toporišič (2004: 770–771) prišteva k vrstnim (»vrstni pridevniki za prostor (*zgornji*) in čas (*včerajšnji*)«). Vidovič-Muha (1981: 34) jih imenuje *vrstni izprislovni*, s podkategorijama *krajevni* in *časovni*.

odnosni pridevniki,⁹ Vidovič-Muha (1981: 19) pa od kakovostnih oddeli vse ostale – **nekakovostne**.¹⁰

2.2 Razlikovanje med kakovostnimi in vrstnimi pridevniki po Vidovič-Muha (1978)

Ker je eno glavnih vprašanj članka, kako razlikovati med lastnostnimi in vrstnimi pridevniki, bodo po Vidovič-Muha (1978: 257–269) najprej povzeti kriteriji, po katerih se pridevniki umeščajo v prvo oziroma drugo kategorijo. Z izrazom **ka-kovostni** se Vidovič-Muha (1978: 257–264) nanaša na nadkategorijo, ki združuje prave kakovostne pridevnike (lastnostni pridevniki (*lep*), atmosferski pridevniki (*oblačen*), pridevniki barve (*rdeč*), pridevniki stanja (*rezljan*) in snovni (*lesen*)).¹¹ H kakovostnim prišteva tudi merne (*globok*). Za kakovostni pridevnik je značilna vprašalnica *kakšen*, za mernega pa *kolikšen*.

1. Oblikoslovne značilnosti:
 - a. dve sklanjatvi (*lep-ega; komod-ø*);
 - b. določnost se izraža s končnicama -i ali -ø (*lep/-i, komod/-ø, stremuški/-ø*);
 - c. troštevskost (*lep, -a, -o; komod, -ø, -ø*);
 - d. stopnjevanje (*lep-ši/bolj lep; bolj komod*);
 - e. tvori prislov (razen atmosferskih) in abstraktni samostalnik (*lep-o govoriti, lep-ota*).
2. Skladenjske značilnosti:
 - a. večinoma skladenjsko zasičen: *lepa hiša* (prilastek); *Hiša je lepa* (povedkovo določilo); *Hišo je sezidal lépo* (povedkov prilastek); v povedkovem določilu večinoma tvori pomensko zadosten definirani stavčni tip: *Češnje so rdeče*;
 - b. pomenska nemotiviranost lastnostnih, atmosferskih in barvnih pridevnikov ter pomenska motiviranost pridevnikov stanja (izglagolskost: *kasni – je kasen*) in snovnih pridevnikov (izsamostalniškost: *lesen – iz lesa*);
 - c. določen frazni položaj vsake podskupine v levem prilastku: ***lepa rdeča rezljana lesena otroška igrača ali lepo jasno modro poletno nebo***; stava mernega pridevnika tudi v desnem prilastku (*jarek, globok dva metra*).

⁹ Razlog za njihovo združevanje je v precej identičnih besedotvornih sredstvih: *cerkven* (svojljni) vs. *cerkveni* (vrstni), *božji* (svojljni ali vrstni), *borov* (svojljni ali vrstni) (Toporišič 1978: 289).

¹⁰ Nekakovostni izpeljani pridevniki oziroma razmerni (Vidovič-Muha 1981: 19, 21) imajo skupne lastnosti: »1. po njih se ne moremo vprašati z vprašalnico *kakšen*; 2. pretvorljivi so v desni prilastek z nepridevniško podstavo (*lesena žlica ← žlica iz lesa*) /.../ 3. nimajo desnih določil in se ne stopnjujejo s prislovi, so torej frazno omejeni, 4. se ne stopnjujejo in 5. nimajo oblike določnosti.« Pri točki 5 ima avtorica v mislih to, da oblikovno ne ločijo določne in nedoločne oblike, pač pa imajo le eno od obeh (čeprav za mnoge snovne to ne velja – *lesen/-i*).

¹¹ Snovni pridevniki imajo nekatere značilnosti vrstnih in druge značilnosti lastnostnih pridevnikov. Zaradi tega jih Vidovič-Muha enkrat uvršča med kakovostne (1978: 259), drugič med nekakovostne (1981: 19, 21; gl. opombo 10). Za razliko od vrstnih se lahko uporabljajo v vseh skladenjskih vlogah – tvorijo tako imenovani pomensko zadosten definirani stavčni tip.

Za **vrstne** pridevnike (Vidovič-Muha 1978: 264–269) je značilna vprašalnica *kateri/katere vrste*.

3. Oblikoslovne lastnosti:
 - a. 1. pridevniška sklanjatev (*slovenski -ega*);
 - b. določnost se ne izraža (le ena oblika – *slovenski, asfaltni*);
 - c. se ne stopnjujejo;
 - d. troštevilstkost (*slovensk-i, -a, -o*);
 - e. tvorba prislova in abstraktnega samostalnika (*govoriti slovensko, slovenskost*).
4. Skladenjske značilnosti:
 - a. opravljajo vse stavčne vloge (*slovenska dežela, Dežela je slovenska, Deželo so naredili slovensko*), a se tipično pojavljajo v levem prilastku ter ne tvorijo pomensko zadostnega definirane stavčnega tipa v povedkovem določilu;
 - b. pomensko motivirane s pretvorbo v desni prilastek (*asfaltna cesta – cesta iz asfalta*);
 - c. v levem prilastku frazni položaj ob odnosnici (gl. *otroška* in *poletno* pod točko 2. c.).

Kot smo videli v točki 2. c., gre razporeditev različnih tipov kakovostnega in vrstnih pridevnikov od nemotiviranih pridevnikov na levi prek izglagolskih do izsamostalniških tik ob odnosnici.

2.3 Izražanje določnosti z morfemi in problematični vidiki tega prikaza v *Slovenski slovnici*

Glede na možnost izražanja določnosti z različnimi **morfemi** deli Toporišič (2004: 320) pridevnike na **tri skupine**. V **prvo** uvršča pridevnike, ki imajo **tako nedoločno kot določno obliko**: npr. *mlad/-i, gozden/-dni*; v **drugo** tiste, ki imajo **le nedoločno obliko**: *bratov, bukov*; v **tretji** pa so pridevniki z zgolj **določno obliko**: *slovenski, jelenji*.

V jezikoslovni literaturi je mogoče zaslediti težave pri klasifikaciji pridevnikov tipa *gozden/-dni*. Ker imajo obe obliki, bi se morali umeščati med lastnostne, vendar se po drugih značilnostih od njih razlikujejo. Medtem ko se lastnostni pridevniki stopnjujejo (Toporišič 2004: 325), je to manj značilno oziroma neznačilno za pridevnike tipa *gozden/-dni* (Toporišič 2004: 326).¹² Dalje so ti pridevniki izsamostalniški. Obe lastnosti jih delata sorodne vrstnim in svojilnim pridevnikom¹³

¹² Vendarle je v korpusu Gigafida mogoče najti zgleda stopnjevanja tovrstnih pridevnikov. Zgleda za *bolj gozden/-dni* sicer ni, je pa tam zgled za *mesten/-tni*, ki sodi v isto skupino: »Sploh pa /.../ jezik mojega plemena ni klasični romski jezik, ampak arhaična romunščina. Drugi govorijo **bolj mestni** / poudarila M. P. / jezik in vanj mešajo madžarske besede.«

¹³ »Tudi take primere seveda lahko stopnjujemo s prislovom *bolj*, izražajo pa preneseni pomen: *bolj slovenski* – ‚značilnejši za Slovence‘ /.../« (Toporišič 2004: 326).

(prim. Toporišič 2004: 325–326). A izsamostalniškost še ne pomeni, da je pridevnik vrstni. Pridevnik *radosten* se izpeljuje iz samostalnika *radost*, a ker pomena samostalniškega jedra ne opredeljuje, pač mu dodaja lastnost, ni vrstni, marveč lastnostni.¹⁴

Ko Toporišič v SS (2004: 320) prikazuje zglede lastnostnih pridevnikov, med njimi navaja le prototipične (*mlad*, *majhen*), izogne pa se pridevnikom tipa *gozden/-dni*. Ko pa govori o možnosti izražanja (ne)določnosti z morfemi, poleg pridevnikov, kot so *mlad/-i*, *usopel/-pli*, *dvojen/-jni*, brž navede tudi pridevnike tipa *gozden/-dni*. Celoten odstavek ne da jasnega odgovora na to, ali je treba tudi pridevnike tipa *gozden/-dni* opredeljevati kot lastnostne:

Velika posebnost **lastnostnega pridevnika** je oblikoslovno izražanje kategorije določnosti. Glede na možnost izražanja nedoločnosti in določnosti z različnimi morfemi se pridevniki delijo na tri skupine: **v prvi so tisti, ki imajo nedoločno in določno obliko**, v drugi tisti s samo nedoločno obliko in v tretji oni s samo določno obliko: 1. *mlad* – *mladi*, *gozden* – *gozdni*, *uspel* – *uspeli*, *dvojen* – *dvojni*; 2. *bratov*, *sestrin*, *bukov*; 3. *slovenski*, *jelenji*, *lepši*. (Toporišič 2004: 320; poudarila M. P. P.)

Nejasnost je v tem, da v istem odstavku najprej omenja lastnostni pridevnik kot tisti, ki zaradi posedovanja obeh oblik zmore oblikoslovno izražati kategorijo določnosti, nato pa je v nadaljevanju poleg značilnih kakovostnih pridevnikov naveden tudi pridevnik *gozden/-dni*. Ali je potemtakem tudi pridevnik *gozden/-dni* lastnostni ali pa v prvi točki navedenih zgledov ne gre jemati v povezavi z omenjanjem lastnostnega pridevnika na začetku odstavka in torej ni lastnostni?

Po Vidovič-Muha (Praznik 1997: 76) naj bi bili pridevniki z obrazilom na *-en* lastnostni, tisti z obrazilom na *-ni* pa vrstni. Nadalje naj bi Vidovič-Muha (Praznik 1997: 76) menila, da bi bilo tovrstne pridevnike smiselno uslovirati pod dvema različnima gesloma. Vendar pa kot primer pridevnika navaja *sončen/-čni* (Praznik 1997: 76), ki ima očitno dva različna pomena – prvi je restriktiven, pridevnik je vrstni (*sončni žarek*), drugi pa je opisen, pridevnik pa lastnostni (*sončen dan*). Podobno tudi v sintagmah *sončna toplota* (vrstni) in *sončno dekle* (lastnostni).¹⁵ A pri mnogih drugih pridevnikih tipa *gozden/-dni* takšnega pomenskega razločka ni. Poleg tega se pri teh pridevnikih oblika na *-en* v pisni standardni slovenščini (skoraj) ne uporablja.¹⁶ V neki drugi razpravi Vidovič-Muha (1996: 122) pridevnike, kot sta *mestni* in *cestni*, torej pridevnike, ki se vedejo kot *gozdni*, v sintagmah, kot

¹⁴ Prim. Treccani. Izsamostalniški so tudi pridevniki kot *stremuški*, *nastopaški*, *kmetavzarski*, ki imajo isto priponsko obrazilo (*-ski*, *-ški*, *-ji*) kot vrstni, a so kakovostni, saj »jim ustreza vprašalnica *kakšen* in tudi večina meril, vezanih na kakovostne pridevniške besede /.../« (Vidovič-Muha 1979: 44).

¹⁵ Prim. Treccani. Tudi pri nekaterih izglagolskih pridevnikih kot *šivalen/-lni* in *pralen/-lni* obstaja pomenski razloček med določno in nedoločno obliko pridevnika. Medtem ko z določnima oblikama označujemo vrstnost (*šivalni/pralni stroj*), z nedoločnima zaznamujemo (z)možnost in namembnost entitete za neko funkcijo (Toporišič 2004: 203; Toporišič 2006: 298).

¹⁶ Povezava: <https://www.mladina.si/120969/dr-marko-snoj-danes-stare-mame-govorijo-ful/>, dostop 30. 9. 2014; Premrl (2016: 450–451).

sta *cestni promet* in *mestni svet*, opredeljuje za vrstne, saj skupaj s samostalniškim jedrom oblikujejo stalno (frazološko) besedno zvezo. V Vidovič-Muha (1981: 21) pa je kot primer nekakovostnega pridevnika obravnavana celo nedoločna oblika *gozden*.¹⁷ Nenazadnje tudi Toporišič (2004: 328), čeprav ne uporabi izraza *vrstni pridevnik*, v SS pravi, da se določno obliko nedoločnih pridevnikov uporabi, »kadar označuje posebno vrsto predmeta, pred katerega imenom stoji«, in pri tem navaja sintagme, kot so *mali srpan*, *cestni prah*, *povodni mož*, *kemični institut*, *šivalni stroj*, *lirični roman*, *veliki vezir*, *stari oče*, *beli kruh* itd. Iz zgledov je razvidno, da ti pridevniki niso vsi izsamostalniški:¹⁸ nekateri so nemotivirani (*mali*, *stari*), drugi pa so izglagolski (*šivalni/pisalni stroj*).

Ker so navedeni zgledi primeri stalnih besednih zvez, raba določne oblike v njih slovenskemu govorcu ne povzroča težav. Težave nastanejo pri besednih zvezah, ki jih imenujem *priložnostne stalne besedne zveze* (gl. pridevnike *neodvisni* v zgledu (1), *sodobni* v zgledih (6) in (7)). Te zveze niso terminološke (prim. Žele 2008: 43) (za razliko od npr. *gozdni med*) oziroma niso tako prepoznavno stalne kot *gozdni čuvaj*, da bi svoje mesto našle v slovarju, vendar pa se v besedilu obnašajo enako – skupaj z jedrom tvorijo enoto. Honzak (1973: 25–27) je problematiko opredelila takole:

Inherentni prilastek navadno označuje nekonstantno in relativno lastnost predmeta ali predstave, takrat je zanj značilna nedoločna oblika, ki daje odgovor na vprašanje *kakšen*.

Iščemo pridno in pošteno pomoč v gospodinjstvu – pospravljanje vsako dopoldne.

Dober honorar: /.../

Kadar inherentni prilastek navaja tako lastnost predmeta, ki je za predmet konstantna in relevantna, to ni več označevanje antonimske lastnosti predmeta, ampak njegovo poimenovanje. Zaradi poimenovanja je postal predmet vrsta predmeta, odgovarja na vprašanje *kateri* in je v določni obliki.

*Pomol učinkuje tu kot **značilni** dodatek jedra stavbe, vendar ne v primarno obrambni funkciji, marveč kot **reprezentativni** dodatek /.../*

Glede na gradivo, ki sem ga pregledovala, **nastajajo problemi** v rabi določne in nedoločne oblike **v inherentnem tipu determinacije** /.../, **ko prilastek, namesto da bi določil relativno antonimsko lastnost predmeta, predmet poimenuje in nastane semantično neutemeljen premik od inherentnega tipa determinacije k relacijskemu tipu** /poudarila M. P. P./.

Honzak (1973: 25–27) navaja zgled (značilni/reprezentativni dodatek), kjer ne gre za splošno znane stalne besedne zveze in kjer bi namesto določne lahko stala nedoločna oblika, razlog za izbiro določne pa je težko opredeljiv (*nastane semantično neutemeljen premik*).

¹⁷ »Pomensko so namreč nekakovostni izpeljani pridevniki nosilci tega razmerja – v celoti jih lahko imenujemo razmerni pridevniki – in zato je nujno, da jih razčlenjujemo v okviru najmanjše možne le-voprilastkovne fraze. /.../ Tako npr. pridevnik *gozden* /poudarila M. P. P./ lahko izraža, da je kdo, kaj iz gozda (ali v gozdu) – gozdni sadež; v gozdu – gozdna jasa; (od) gozda – gozdni čuvaj; za gozd – gozdno gnojivo; gozda – gozdno izkoriščanje; v gozdu (v gozd) – gozdna pot ipd.« (Vidovič-Muha 1981: 21.)

¹⁸ V tuji strokovni literaturi se vrstne pridevnike opredeljuje kot (*relational/classifying adjectives*, *aggettivi di relazione/relazionali*) (večinoma) izsamostalniške, gl. Treccani.

Pri takem *premiku* gre lahko za napake – glede na sobesedilo bi v zgledih (2) in (3) pričakovali nedoločno obliko pridevnika, saj se zdi, da pisca ne želita opredeliti vrste plevela oziroma moškega, niti ne gre za drugo omembo in s tem znano lastnost (anafora) – kar bi oboje lahko bil razlog za določno obliko pridevnika, marveč podati njuni lastnosti (prim. Toporišič 2004: 328–329):¹⁹

- (2) Tu je trava delno pokošena med vrstami, med trsi pa raste **visoki** plevel /.../ (A. S.)
 (3) V ponedeljek /.../ je v Slovenj Gradcu **prisebni** moški iz /.../ potoka rešil otroka /.../ (R.)

Včasih so napake neopazne. V rešitev pa bi podvomili, če bi razmislili o ko(n)tekstu rabe. V zgledu (4) je kombinacija členka *še* in števnik *en* znak nedoločnosti sintagme, ki bi ji ustrezala izbira nedoločne oblike *nesmiseln*:

- (4) /.../ menim, da je ta spomenik še en **nesmiselni** korak v procesu slovenske sprave. (B. M.)

Pogosto pa sta obe obliki sprejemljivi (zgleda (5) in (6)) ali pa je ena izmed njiju bolj prepričljiva od druge (zgleda (7) in (8)). Menim, da prav ta nedorečenost z zdaj sprejemljivimi zdaj nesprejemljivimi kombinacijami Slovincem povzroča največ težav:

- (5) **Sodoben** pouk zahteva sodobno opremljene prostore /.../ (Gigafida)
 (6) **Sodobni** pouk terja različna učbeniška gradiva /.../ (Gigafida)
 (7) To, kar **sodobni** turist išče, je na voljo /.../ (Gigafida)
 (8) Slovenska turistična organizacija /.../ ugotavlja, da **sodoben** turist ni več tisti klasični dopustnik /.../ (Gigafida)

Če je bil torej pridevnik *gozdni* v sintagmi *gozdni čuvaj* opredeljen za vrstnega, bi lahko tudi pridevnik *sodobni* v zgledih (6) in (7) ovrednotiti kot vrstni pridevnik (prim. Toporišič 1978: 292), in sicer zato, ker prispeva k izrazu (pod)vrste entitete, ki je izražena s samostalniškim jedrom. Toporišič (1978: 292) govori o konverziji lastnostnega pridevnika v vrstnega (gl. opombo 5). Druga možnost bi bila, da namesto o pridevniku kot Honzak (1973: 25–27) govorimo o prilastku, torej o rabi/funkciji. Tako bi v primerih (6) in (7) šlo za vrstno rabo kakovostnega pridevnika. A ker ima tudi *gozden/-dni* dve obliki in prikaz v SS ne daje jasnega

¹⁹ Razlogov za negotovost pri izbiri določne in nedoločne oblike je pri slovenskih govornikih več. Poleg dejstva, da je situacij, kjer je v standardni slovenščini treba razlikovati med obema, malo (pri pridevniki m. sp. v im. ed., v tož. ed. pa le v primeru neživosti (npr. *lep/lepi stol*); pri manjšini pridevnikov je razlika vidna v osnovi neglede na spol ali prepoznavna po mestu in tipu naglasa) (Toporišič 2004: 320; Kolarič 1960: 1), situacijo dodatno zamegljuje dejstvo, da se zlasti v pogovornih in narečnih vrsteh osrednje Slovenije pridevniška določnost zaznamuje s pogovornim členom *ta*, ki mu sledi nedoločna oblika (*ta lep*) (prim. Toporišič 2004: 19; Kolarič 1960: 1; Kolarič 1961: 43; Bajec idr. 1973: 158; Marušič in Žaucer 2007: 225; Bažec 2008: 237; Schlamberger Brezar 2004: 42). Govorci nekaterih narečnih različic (Štajerska) pa težijo k rabi določne oblike celo v kontekstih, kjer bi v standardnem jeziku pričakovali nedoločno obliko (Roršek 2012: 23). Zgled (2) prikazuje situacijo v Mariboru – zelo verjetno je, da je njegov avtor domačin. Določne oblike ne gre nujno pripisati neznanju ali narečnemu refleksu, lahko gre za hiperkorektnost.

odgovora o klasifikaciji tega pridevnika, bi prav tako lahko v primerih kot *gozdni čuvaj* govorili o vrstni rabi lastnostnega pridevnika. V Jezikovni svetovalnici v takšnih primerih ne govorijo o vrstni in lastnostni rabi, ampak kar o vrstnem in lastnostnem pridevniku.²⁰

2.4 Obravnava določnosti v *Slovenski slovnici* in sorodnih delih ter kritični pretres nekaterih vidikov

Toporišič (1978: 287) razlikuje med *določnostjo oblik* in *določnostjo besed*. Po slednji so pridevniki z zgolj nedoločno obliko (*bratov*) ali tisti z zgolj določno obliko (*slovenski*) določni. Pridevniki z obema oblikama (*mlad/-i* ali *gozden/-dni*) pa so nedoločni. Členitev dopušča več interpretacij, ki nimajo skupnega imenovalca.

Prepričanje, da so vrstni in svojilni pridevniki določni, bi lahko bilo posledica pripisovanja inherentne semantične določnosti samostalniku.²¹ Določnosti, torej, ki ni odvisna od ko(n)teksta in je stvar sistema, jezika (*langue*). Zaradi izsamostalniškosti pa bi določnost pripisali še svojilnim in vrstnim pridevnikom. A na drugih mestih Toporišič (2004: 493–494) določnost predstavlja kot besedilno-pragmatično kategorijo, kot se obravnava v germanskih in romanskih jezikih, kjer je zaznamovana s členom. V tem ni doslednosti, pač pa je mogoče opaziti trditve, ki se brez pojasnil, ki bi kazala, da se avtor zaveda, da gre za različno določnost,²²

²⁰ Povezavi: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/405/dolo%C4%8Dna-in-nedolo%C4%8Dna-oblika-pridevnika-brezpla%C4%8Den>, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1092/novoletni-koncert-je-sve%C4%8Dan>, dostop 25. 8. 2020.

²¹ Toporišič (2004: 275–276, 320; podarila M. P. P.) pravi: »Samostalniške besede imajo nadalje naslednje inherentne slovnične kategorije (**vse so v skladenjski vlogi**): */.../* določnost: primarna določnost, nedoločnost se posebej izraža (*en fant*) */.../* SB določnost je **inherentna**, je **besedna** / PB določnost je morfemska oz. besedna.«

Ta prikaz je kontradiktoren. Določnost naj bi bila ena izmed inherentnih slovničnih kategorij – samostalnik naj bi bil sam po sebi določen. A zakaj se hkrati omenja, da se ta lastnost udejanja v skladenjski vlogi, torej v besedilu? Če je s tem mišljeno to, da določnosti za razliko od nedoločnosti v besedilu pred samostalniki posebej ne označujemo, tega v resnici ne gre pripisovati samostalniški inherentni določnosti, ampak dejstvu, da v slovenščini zaznamovanje določnosti s pridevniškimi zaimki na besedilni ravni običajno ni potrebno.

²² Toporišič (1978: 302) npr. zapiše: »Sam sem do pojmovanja o določnosti samostalnika */.../* prišel po drugi poti. Iz tradicionalnega védenja, da se pri nedoločnih pridevnikih rabi v samostalniški vlogi njih določna oblika */.../*, se nam je na regensburškem tečaju slovenščine pojavila domneva, da bi morebiti bila za slovenski samostalnik tudi sicer značilna določnost. Ta hipoteza se je pri meni oprla na znane primere *Fanta sta prišla* (*nam znana*) nasproti *Ena fanta sta prišla* (*katera koli*), prvo torej določno, drugo nedoločno.« Ko obravnava rabo pogovornega člena *ta*, Toporišič (1978: 302) zatrjuje: »Pridevniki si določnost krepijo s členom *ta*, samostalniki, ki so po definiciji določni, pa nedoločnost izražajo s členom *en*.«

Zapis odraža neustrezno mešanje konceptov inherentne določnosti in določnosti na ravni besedila. Pripisovanje določnosti samostalniku zadeva besedno raven, izražanje nedoločnosti z *en* pa raven besedila in ima vrednost, ki jo v romanskih in germanskih jezikih opravlja nedoločni člen. Toporišič ponuja zgled besedil, zato je neustrezno, če hkrati trdi, da je določnost značilnost samostalnika. Sintagma *fanta* je v resnici določna zaradi sporočanjejskega konteksta, znotraj katerega udeleženci *fanta* prepoznajo za znana.

v istem zapisu gibljejo od inherentne določnosti do določnosti, kot se razume v jezikih s členom:

Sem gre v bistvu tudi t. i. določnost, s katero se označujejo že znane stvari: *mali* srpan, *beli* kruh, *veliki* vezir ipd. Ali: *V neki vasi sta živela (en) bogat in (en) reven kmet: bogati kmet je gledal na vsako stvar; revni pa je bil bolj mehak.* Nekatere vrste pridevniških besed, npr. *slovenski, slovenj(i), nemški, kmečki, bratov, sestrin, lipov*, so zmeraj določne, zato nimajo dveh oblik. Samostalniki so določni, nedoločnost morajo zato posebej izražati: *En/Neki* človek je pred vrati, *Dva/Ena* fanta si želita govoriti s teboj, *Eni/Neki* ljudje tebe čakajo. (Toporišič 2004: 493–494.)

V nasprotju s Toporišičevo trditvijo entitete *beli kruh* in *veliki vezir* niso že kar znane. To se na prvi pogled zdi verjetno zato, ker nam na misel najprej pridejo prototipični konteksti, v katerih se te entitete udejanjijo kot edine in zato znane. Vendar pa to niso edini konteksti – v zgodovini je bilo več velikih vezirjev in izraz *beli kruh* zgolj označuje vrsto kruha, ki bi lahko bila v kakšnem kontekstu vpejlana kot nova in neznana. Tudi pri pridevniki kot *nemški, kmečki, bratov, lipov* itd. ne moremo govoriti o besedilno-pragmatični določnosti sintagem, v katerih se pojavljajo. Pridevnik zgolj prispeva k omejitvi osnovnega pomena samostalniškega jedra, tako da se sintagma nanaša na podskupino entitet, ki pa niso nujno znane ali prepoznavne. Preostali kontekst je tisti, ki ponudi informacijo o količinskosti in (ne)prepoznavnosti označenih entitet. V zgledu (9) sta sintagma *nov nemški napad* in z njo ubesedena entiteta nedoločni:

(9) Poskus so nato ponovili v enem izmed najtežjih trenutkov vojne, ko je svet pričakoval nov **nemški** napad /.../²³

Tudi s svojilnimi pridevniki ni vedno zaznamovana določna entiteta. Ker v slovenščini določnost zaradi odsotnosti člena ni (jasno) občutena, navajam naslednja zgleda še v italijanščini (gl. opombo 6) kot predstavniku jezikov s členom (tu z nedoločnim *un*):

(10) »Pa saj je **tvoj prijatelj**. Gotovo veš, kaj mu je všeč.«
Mattia je razmišljal, da Riccardo ni **njegov prijatelj** /.../ (G. S: 29)
«È **un tuo amico**, insomma. Saprà bene che giochi gli piacciono.» Mattia pensò che Riccardo non era **un suo amico** /.../ (G. I: 26)

Nadalje sploh ni res, da bi nedoločnost v slovenskih besedilih bila nujno zaznamovana z nedoločnimi za-pridevniki, kot sta *neki* in *en*:

(11) Pozneje /.../ je v klovna preoblečeni fant /.../ začel pripovedovati **grozljivko**. Pod brado si je držal **svetilko**. (G. S: 34)
Poi /.../ il ragazzo vestito da pagliaccio /.../ attaccò a raccontare **una storia dell'orrore**. Teneva **una torcia** accesa sotto il mento. (G. I: 31)

²³ Korpus Gigafida, dostop 11. 9. 2020.

Skratka, Slovenec si pri predstavitvi določnosti, kakršna je v SS, o njej lahko ustvari napačno sliko. Schlamberger Brezar (2004: 35) o tem pravi:

Kategorija določnosti je bila v slovenskih slovnica iz konca 20. stoletja obravnavana predvsem s formalnega stališča /.../ Za njeno kompleksno prepoznavanje jo je treba natančno definirati diskurzivno, saj strukturalne analize ne dajejo zadostnega vpogleda v problematiko.

Dejstvo, da vrstni pridevniki v sintagmah, kot sta *mestni svet* in *slovenski izvoz*, ne prispevajo k določnosti sintagme na logično-pragmatično-besedilni ravni, je znano že pri Vidovič-Muha (1996: 122). Te stalne besedne zveze se vedejo kot en sam samostalniki in kombinacija obeh elementov zadeva sistem/jezik (*langue*), ne pa konteksta (*parole*). Na besedilno določnost vplivajo le tisti pridevniki, ki ne tvorijo stalnih besednih zvez in ki se po končanem govornem dejanju združijo od samostalnika. To vlogo opravljajo lastnostni (*lep/-i, globok/-i*), snovni (*čokoladen/-dni*), svojilni (*očetov*) ter izprislalni pridevniki časa in kraja (*zgornji*) (Vidovič-Muha 1996: 122).

A določne oblike pridevnika z dvema oblikama se ne sme vselej interpretirati v smislu vrstnega pridevnika. Lahko gre za določno obliko lastnostnega pridevnika (Lipovšek 1996: 26). V tem primeru je določna oblika zares tudi znamenje določnosti sintagme. V Jezikovni svetovalnici v tem primeru govorijo o *skladenjski določnosti lastnostnega pridevnika*.²⁴ Da bi tudi na ravni vprašalnic vpeljala razlikovanje med določno obliko, ki je znamenje določnosti (še vedno lastnostni pridevnik), in določno obliko, ki je znamenje vrstnosti (vrstni pridevnik), Lipovšek (1997: 162–163) predlaga *kateri* za določnost in *katere vrste* za vrstnost:

(12) Črni klobuk je bil mnogo cenejši (kot rjavi).²⁵ Kateri klobuk?

(13) Po zapisu /.../ izhaja črni panter na beli podlagi še iz rimskega Norika /.../²⁶
Katere vrste panter?

3 Tuji viri o vrstnih pridevniki in nekaj sklepov za slovensko situacijo

Tuji viri *classifying* oziroma *relational adjectives*, ki bi jih lahko slovenili z vrstnimi, pod vplivom Ballyja (1965) povezujejo z izsamostalnišnostjo (Nagano in Shimada 2015: 105; McNally in Boleda 2004: 181; Spencer in Nikolaeva 2017: 79; Fradin 2007: 85; Rainer 2013: 12). Njihova posebnost pa ni zgolj v izsamostalnišnosti (kot že rečeno, so tudi mnogi lastnostni pridevniki izsamostalniški:²⁷ *radosen, pameten, svoboden, slasten, nesmiseln, sodoben, trebušast, koščen*), ampak v

²⁴ Povezava: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1559/snovni-pridevniki-in-vpra%C5%A1anje-o-ve%C4%8Dpomenskosti>, dostop: 25. 8. 2020.

²⁵ Lipovšek (1997: 162).

²⁶ Povezava: <http://www.mladina.si/54476/crni-panter/>, dostop: 18. 3. 2015.

²⁷ Prim. Fábregas in Marín (2017: 19) ter Fradin (2017: 30).

dejstvu, da so to prikriti samostalniki v vlogi argumenta jedrnega samostalnika, skratka – gre za transpozicije samostalnika v pridevnik, pri čemer se samostalniška vrednost ohrani (McNally in Boleda 2004: 181; Fradin 2007: 87; Rainer 2013: 12; Spencer in Nikolaeva 2017: 79; Fábregas in Marín 2017: 17; Fradin 2017: 30). Ti pridevniki (npr. *presidential* v sintagmi *presidential plane*) semantično ne izražajo lastnosti, pač pa notranjo relacijo med dvema entitetama – eno, označeno z osnovnim samostalnikom (*president*), in drugo, označeno z modificiranim samostalnikom (*plane*) (Nagano in Shimada 2015: 105, 115; Fradin 2007: 87). Poleg izsamostalniških nekateri avtorji med vrstnimi navajajo tudi izglagolske²⁸ (Fábregas in Marín 2017: 18) in sinhrono nemotivirane (Fradin 2017: 30; McNally in Boleda 2004: 183).²⁹ Vendar pa izsamostalniškost ali izglagolskost nista vedno izpostavljeni kot kriterij (prim. Collins Cobuild 1990: 63; Fábregas in Marín 2017: 17–19), pač pa sposobnost pridevnikov, da neko entiteto (*nemški avtomobil*) prikažejo kot predstavnika razreda entitet (*nemški avtomobili*) oziroma da udeležajo podvrste entitete (*nemški avtomobil*), ki je označena z jedrnim samostalnikom (*avtomobil*), pri tem pa jedrnemu samostalniku ne pridajajo dodatnih lastnosti, tj. klasificirajo in ne opisujejo (prim. Collins Cobuild 1990: 63; Rainer 2013: 27; Fábregas in Marín 2017: 18). Fábregas in Marín (2017: 18) pri tem poudarjata, da se v tej vlogi lahko znajdejo pridevniki, ki niso nujno vrstni, in kot zgled navajata sintagmo *las ballenas blanca y azul* 'kita beli in modri', tj. *beli in modri kit*.

Izsamostalniške pridevnike tipa *gozden/-dni* lahko torej glede na predstavljene domače (Vidovič-Muha 1996: 122) in tuje razprave v stalnih besednih zvezah (*gozdni čuvaj*) opredelimo kot vrstne. Omogočajo namreč pretvorbo v desni prilastek s samostalniškim jedrom, ki nosi isto vsebino kot pridevnik (*čuvaj gozda*), in to se sklada s tezo, da je vrstni pridevnik pravzaprav prikriti samostalnišnik (prim. Fradin 2017: 30). Če je pri tovrstnih pridevniki mogoča tudi nedoločna oblika, jo opredelimo za lastnostno (*sončni čas* – vrstni; *sončen dan* – lastnostni).

Če je povezava med entitetama *gozd* in *čuvaj* v *gozdni čuvaj* ali *mesto in svet v mestni svet* zelo očitna in bi se strukturno odražala z rodilnikom v vlogi desnega samostalniškega prilastka (*čuvaj gozda*, *svet mesta*), pa pri pridevniki, kot je *sodobni* v *sodobni turist*, najprej že sama izsamostalniškost (*sodobni* – 'hkraten z dobo') lahko ni tako neposredna kot pri tipu *gozdni*, pa tudi rodilniške strukture ni (*turist*, *hkraten z dobo*) oziroma bi zvenela nenaravno (**turist hkratne dobe*). Vendar pa Nagano in Shimada (2015: 115) poleg vrstnih pridevnikov, ki jih je mogoče pretvoriti v rodilniško strukturo (*presidential plane* → *plane of the president*, *cellular structure* → *structure of cells*, *dental disease* → *disease of teeth*), navajata tudi tako imenovane *parasyntetic relational adjectives* (*preadverbial expression* → *expression in front of an adverb*, *pre-Chaucerian literature* → *literature before Chaucer*, *postnominal*

²⁸ Avtorja (Fábregas in Marín 2017: 18) natančneje rečeta, da se izglagolski pridevniki vedejo kot vrstni (*relational*), da je v njihovi osnovi glagol, ne samostalnišnik, in da imajo vse lastnosti vrstnih pridevnikov.

²⁹ McNally in Boleda (2004: 183) kot zgled sinhrono nemotiviranega pridevnika, ki pa je motiviran diahrono (v latinščini, *bellum* – vojna), navajata katalonski pridevnik *bèllic* – povezan z vojno.

adjective → *adjective after a noun, intra-organismal and inter-organismal struggle* → *struggle within and between organisms, sub-Saharan Africa* → *Africa below the Sahara, suprasegmental phonemes* → *phonemes above segments, a trans-global expedition* → *expedition across the globe*), kjer jedrnemu samostalniku sledi običajno nerodilniška predložna zveza in kjer pridevnik združuje več elementov (npr. *supra-* in *-segment-*) – tako kot pri *sodobni* (*so-*, *-dob-*). Zato lahko kot vrstne opredelimo tudi pridevnike v besednih zvezah, kjer povezava med jedrnim samostalnikom in samostalnikom, iz katerega pridevnik izhaja, semantično in/ali strukturno ni tako neposredna (npr. *sodobni turist, pametni telefon, svobodni umetnik*).

Z omenjanjem izglagolskih pridevnikov, ki imajo vse lastnosti vrstnih pridevnikov (Fábregas in Marín 2017: 18), dobimo potrditev za opredelitev izglagolskih pridevnikov, kot je *šivalni* (*šivalni stroj*), za vrstne. Pridevnik *neodvisni* (*neodvisni položaj sodnika*) je izglagolski, a podobno kot pri *sodobni*, je tudi tu več elementov (*ne-*, *-od-*, *-vis-*), pri čemer je *-vis-* glagolska osnova.

Pri nemotiviranih pridevniki, kot sta *stari* v sintagmi *stari oče* ali *črni* v sintagmi *črni panter*, lahko prepoznamo podobnost s prav tako nemotiviranima *beli* in *modri* v sintagmah *beli in modri kit*, ki ju Fábregas in Marín (2017: 18) nista opredelila kot vrstna, sta pa prispevala k označitvi podvrste kita. In ta lastnost tovrstne pridevnike pridružuje vsem omenjenim izglagolskim in izsamostalniškim vrstnim pridevnikom. Naj zato tudi te razumemo kot vrstne?

Kot smo videli, tuji viri vrstnost pripisujejo pridevnikom (morfologija), ne rabam pridevnikov (skladnja, pragmatika). Če sledimo temu konceptu, bomo pridevnike *neodvisni* v zgledu (1), *sodobni* v zgledih (6) in (7) ter *črni* v zgledu (13) opredelili kot vrstne, ki so nastali po konverziji iz določne oblike lastnostnega pridevnika. Pri tem sicer ni prišlo do spremembe besedne vrste, kar je značilno za konverzijo (Žele 2015: 66), spremenila se je le njena podkategorija.

4 Vrstna ter lastnostna in snovna raba pridevnika

Če nas morfološka členitev pridevnikov na vrstne ter lastnostne (in snovne) zanima predvsem kot podlaga za razpoznavanje kategorije določnosti, kot se pojmuje v jezikih s členom, pa jo je mogoče tudi zaobiti, in namesto da bi morfološko opredelili tip pridevnika, kot smo poskušali doslej, se raje osredotočimo na rabo pridevnika v besedilu. Pri tem se ne opredelimo glede tega, ali je pridevnik lastnostni, snovni ali vrstni, saj nas zanima le distribucija določne in nedoločne oblike. Neko rabo npr. prepoznamo za vrstno, ko pridevnik in samostalnik tvorita stalno besedno zvezo (tudi *priložnostno stalno besedno zvezo*), pridevnik v tej zvezi odgovarja na vprašalnico *katere vrste* (zgledi (1), (6), (7), (9), (13)). Nasprotno je lastnostna (in snovna)³⁰ raba tista, pri kateri se po pridevniku vprašujemo z vpra-

³⁰ Snovno rabo razmejujem od vrstne enako kot lastnostno. Pridevnik *zlat/zlati* (*prstan*) je rabljen snovno, če ne tvori stalne besedne zveze. Če pa jo, gre za vrstno rabo kot v sintagmi *zlati rez*. Po snovni rabi se vprašujemo s *kakšen* pri nedoločni obliki in *kateri* pri določni.

šalnico *kakšen/kolikšen*, oblika pridevnika je nedoločna in ne tvori stalne besedne zveze. Prav tako pa je lastnostna tudi tista, pri kateri določna oblika pridevnika odgovarja na vprašanje *kateri*, celotna sintagma pa je določna (zgled (12)). S tem, ko govorimo o vrstni rabi in ne o vrstnem pridevniku, zajamemo tako pridevnike, ki smo jih opredelili kot prototipično vrstne (npr. *nemški*), kot pridevnike, pri katerih smo zaradi predstavitve v SS sprva imeli pomislek (*gozden/-dni*); in kar je najpomembnejše, tudi široko polje pridevnikov tipa *star/-i* (nemotivirani) ter *sodoben/-bni* in *neodvisen/-sni*, pri katerih je izbira med oblikama v nekaterih kontekstih arbitrarna in zahtevna.

5 Vzorednice med določnostjo ter rabo določne in nedoločne oblike pridevnika

V standardni pisni slovenščini določnost ni izražena sistemsko s členom (prim. Orožen 1972: 107). Dosedanje analize (Premrl 2016: 430–559; Premrl 2019: 207–232) so pokazale, da lahko do neke mere kot sistemski označevalec določnosti v slovenščini privzamemo določno in nedoločno obliko pridevnika, ob zavedanju, da ima kot člen v romanskih in germanskih jezikih tudi končnica določne oblike pridevnika zaimkovni izvor (Breznik 1916: 88).

Samostalniška sintagma je dojeta kot določna, če je v njej ubesedena entiteta, ki je v danem diskurzu **edina** (**enost**) ali če je z njo ubesedena **skupina entitet**, ki se pojmuje kot edina (**vključenost**). Prav tako je sintagma dojeta kot določna, če je ubesedena entiteta udeležencem v diskurzu **poznana** ali **prepoznavna** (Lyons 1999: 1–15). Odsotnost enosti, vključenosti, poznanosti, prepoznavnosti je znamenje **ne-določnosti** (Premrl 2018: 325–327). Določnost je lahko **znotraj**- ali **zunajbesedilna** (Korzen 1996: 72, 692). Pri prvi gre za določnost zaradi anaforičnih in kataforičnih navezav med ubeseditvami entitet, pri drugi pa je vzrok za določnost bodisi zunajjezikovno védenje udeležencev v diskurzu bodisi informacije, ki jih lahko pridobijo iz komunikacijske situacije. Oglejmo si nekaj zgledov.

V zgledu (14) je entiteta *drobni virus* s pomočjo anaforične navezave na predhodno omembo stekline prikazana kot **edina**, **poznana** oziroma **prepoznavna**. Ker v predhodnem diskurzu izraz *virus* ni omenjen, mora udeleženec na podlagi svojega zunajjezikovnega védenja postaviti enačaj med *steklino* in *drobnim virusom*. Zato to ni preprosta **anafora** (ponovna ubeseditev referenta), pač pa **asociativna anafora**. Entiteta je določna, določna oblika pa dejansko zaznamuje določnost sintagme, saj gre za lastnostno rabo pridevnika:

(14)/.../ ko sesalec, ki ima steklino, ugrizne drugega, se **drobni** virus prebije v živčni sistem /.../ (I. Š.)

V zgledu (15) imamo v naslovu **kataforično** lastnostno rabo pridevnika. Sintagma je določna, določna oblika pa določnost zaznamuje:

(15) **Odkriti** antisemit

/.../ Ni skrivnost, da je bil skladatelj **odkrit** antisemit. (STA)

V zgledu (16) je *urgentni* primer vrstne rabe določne oblike pridevnika, ki z jedrom *center* tvori stalno besedno zvezo in ne pove ničesar o določenosti sintagme. Tu je sintagma nedoločna, saj je entiteta *nov sodoben urgentni center* v diskurz vpeljana kot nova, torej nepoznana, in ne kot edina. Nedoločnost je zaznamovana z lastnostno rabo nedoločne oblike pridevnikov *nov* in *sodoben*:

(16) Koroški bolnišnici je služba vlade /.../ odobrila 5,3 milijona evrov, s katerimi bodo /.../ zgradili **nov sodoben urgentni** center. (M. C.)

Vrstno rabljeni pridevnik se lahko nahaja tudi v določni sintagmi (zgled (6)), prav tako pa tudi nedoločna oblika lastnostno rabljenega pridevnika (zgled (8)) – v tem primeru je poudarek na opisnosti in ne na vrsti.

Sklep

Glavni namen članka je bil prikazati pot razmisleka, ki sem ga kot raziskovalka opravila pri postavitvi terminološko in metodološko ustreznega pojmovanja (ne)določne oblike pridevnika za proučevanje povezav s kategorijo določenosti, ter neskladja in vrzeli, na katera sem pri tem naletela v strokovni literaturi. S pomočjo drugih mest v tuji in domači strokovni literaturi sem poskušala nanje odgovoriti (in jih ponuditi v razmislek tudi drugim jezikoslovcem) tako z morfološkega vidika kot z vidika rabe pridevnika v besedilu, pri čemer sem se pri postavljanju razmerja z določenostjo osredotočila na rabe. Razmerje med določenostjo in rabo pridevnika je zgolj nakazano z nekaj korpusnimi zgledi, podrobnejši analizi korpusnega gradiva pa bodo namenjeni nadaljnji članki.

Viri

A. S. = Senekovič, Alojz: Naravoslovna učna pot Piramida Maribor. *Delo* (Pisma bralcev in odmevi), 15. 7. 2012.

B. M. = Mekina, Borut, 2017: Dr. Irena Šumi, antropologinja »To je glavna težava naše sprave: namesto konkretnih žrtev in nosilcev travme sprava objokuje ideološko slovenstvo.«. *Mladina* 29, 21. 7. 2017. 35.

G. I = Giordano, Paolo, 2008: *La solitudine dei numeri primi*. Milano: Mondadori.

G. S = Giordano, Paolo, 2011 [2008]: *Samotnost praštevil*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prev. Anita Jadrič.

Gigafida = *Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida*: <http://www.gigafida.net/>. (Dostop 15. 9. 2024.)

I. Š. = Štaudohar, Irena, 2014: V naši glavi je nekdo, ki ga ne poznamo. *Sobotna priloga*, 12. 7. 2014. 16.

M. C. = Celin, Mateja: Denar za novo urgenco zagotovljen. *Delo*, 5. 6. 2014. 12.

R. = Rešil otroka: Voda odnesla devetletnika. *Delo*, 14. 3. 2018. 8.

STA = STA: Richard Wagner, velikan z madežem. *Delo*, 28. 12. 2012. 24.

Treccani = Aggettivi di relazione. *Enciclopedia*. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani: [http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-di-relazione_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/aggettivi-di-relazione_(Enciclopedia-dell'Italiano)/). (Dostop 19. 7. 2018.)

Literatura

Bajec, Anton, Kolarič, Rudolf in Rupel, Mirko, 1973: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.

Bažec, Helena, 2008: Sull'articolo determinativo sloveno. Trovesi, Andrea (ur.): *“Le lingue slave tra innovazione e conservazione grammatica e semantica”: incontro di linguistica slava, Bergamo, 4-5 maggio 2007*. Bergamo: Università degli studi, Dipartimento di lingue, letterature e culture comparate, Dipartimento di scienze dei linguaggi, della comunicazione e degli studi culturali. 235–258.

Breznik, Anton, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Fábregas, Antonio in Marín, Rafael, 2017: Problems and questions in derived adjectives. *Word Structure* 10/1. 1–26.

Fradin, Bernard, 2007: On the Semantics of Denominal Adjectives. Booij, Geert idr. (ur.): *Morphology and Dialectology: On-line proceedings of the Sixth Mediterranean Morphology Meeting (MMM6)*. Ithaca, 27.–30. 9. 2007. Ithaca: University of Patras. 84–98. <https://pasitheo.library.upatras.gr/mmm/article/view/2404/2663>. (Dostop 30. 6. 2021).

Fradin, Bernard, 2017: The multifaceted nature of denominal adjectives. *Word Structure* 10/1. 27–53.

Honzak, Jasna, 1973: *Pridevnik in njegova distribucija določne in nedoločne oblike*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Kolarič, Rudolf, 1960: *Določna in nedoločna oblika slovenskega pridevnika*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Kolarič, Rudolf, 1961: Določni in nedoločni spolnik v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 7/2. 40–44.

Korzen, Iørn, 1996: *L'articolo italiano fra concetto ed entità: uno studio semantico-sintattico sugli articoli e sui sintagmi nominali italiani con e senza determinante – con un'indagine particolare sulla distribuzione del cosiddetto »articolo partitivo«*. København: Museum Tusculanum Press.

Lipovšek, Frančiška, 1996: *The Influence of the Definite Form of Slovene Adjectives on the Use of the Article in English*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Lipovšek, Frančiška, 1997: The influence of the definite form of Slovene adjectives on the use of the definite article in English. *Vestnik* 31/1–2. 162–176.

Lyons, Christopher, 1999: *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marušič, Franc in Žaucer, Rok, 2007: O določnem *ta* v pogovorni slovenščini (z navezavo na določno obliko pridevnika). *Slavistična revija* 55/1–2. 223–247.

McNally, Louise in Boleda, Gemma, 2004: Relational adjectives as properties of kinds. Bonami, Olivier in Cabredo Hofherr, Patricia (ur.): *Empirical Issues in Formal Syntax and Semantics 5*. Paris: CNRS & Université de Paris 7. 179–196.

Nagano, Akiko in Shimada, Masaharu, 2015: Relational adjectives in English and Japanese and the RA vs. PP debate. Audring, Jenny idr. (ur.): *Mediterranean Morphology Meetings on-line proceedings: morphology and semantics*. Dubrovnik (15.–18. 9. 2013). 105–133. <https://pasithee.library.upatras.gr/mmm/article/view/2273/2446>. (Dostop 30. 6. 2021.)

Orožen, Martina, 1972: K določnemu členu v slovenščini. *Slavistična revija* 20/1. 105–114.

Praznik, Zvonka, 1997: Določna in nedoločna oblika pridevnika pri Škrabcu (in v slovenskem jezikoslovju). Toporišič, Jože (ur.): *Škrabčeva misel II: Zbornik s simpozija, '96*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 71–84. <https://www.samostan-kostanjevica.si/sites/default/files/Didknj-data/Zvonka%20Praznik-2.pdf>. (Dostop 15. 9. 2024.)

Premrl, Mirjam, 2016: *Izražanje določnosti v italijanščini in slovenščini*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Premrl, Mirjam, 2018: Alcuni aspetti della non-determinatezza in italiano e in sloveno. Gudurić, Snežana in Radić-Bojanić, Biljana (ur.): *Jezici i kulture u vremenu i prostoru: tematski zbornik 7/2*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Pedagoško društvo Vojvodine. 323–334. <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-476-4>. (Dostop 15. 9. 2024.)

Premrl, Mirjam, 2019: Alcune tendenze nella correlazione tra la forma (in)definita dell'aggettivo sloveno e la (in)definiteness del sintagma in ottica contrastiva italo-slovena. *Italica Wratislaviensia* 10/1. 207–232. DOI: <https://doi.org/10.15804/IW.2019.10.1.9>.

Rainer, Franz, 2013: Can relational adjectives really express any relation? An onomasiological perspective. *SKASE: Journal of Theoretical Linguistics* 10/1. 12–40. http://www.skase.sk/Volumes/JTL22/pdf_doc/02.pdf. (Dostop 15. 9. 2024.)

Roršek, Jasmina, 2012: *Izražanje določnosti in nedoločnosti v spontanem govoru*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Schlamberger Brezar, Mojca, 2004: Diskurzivni pristop k problemu določnosti v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 49/5. 35–44. DOI: <https://doi.org/10.4312/jis.49.5.35-44>.

Sinclair, John (ur.), 1990: *Collins Cobuild English Grammar*. London in Glasgow: Collins.

Spencer, Andrew in Nikolaeva, Irina, 2017: Denominal adjectives as mixed categories. *Word Structure* 10/1. 79–99.

Toporišič, Jože, 1978: Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 26/3. 287–304.

Toporišič, Jože, 2006: *Besedjeslovne razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Trenkic, Danijela, 2004: Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the minimal phrase. *Lingua* 114/11. 1401–1427. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2003.09.005>.

Vidovič-Muha, Ada, 1978: Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede. *Slavistična revija* 26/3. 253–276.

Vidovič-Muha, Ada, 1979: Kriteriji semantične sistematizacije slovenske nezaimenske pridevniške besede. *Predavanja: XXIX seminar za strane slaviste*. Titograd: Seminar za strane slaviste. 41–60.

Vidovič-Muha, Ada, 1981: Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov. *Slavistična revija* 29/1. 19–42.

Vidovič-Muha, Ada, 1996: Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (ob Kopitarjevi slovnici). Toporišič, Jože (ur.): *Jernej Kopitar in njegova doba*. Obdobja 15. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 115–130.

Žele, Andreja, 2008: *Osnove skladnje*. Ljubljana: samozaložba.

Žele, Andreja, 2015: Konverzija v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 60/2. 65–77. DOI: <https://doi.org/10.4312/jis.60.2.65-77>.